

מדרש קהלת רבה

מדרש קהלת רבה הוא מדרש אגדה פרשני על מגילת קהלת. המדרש נערך ככל הנראה בארץ ישראל במהלך המאה השביעית או השמינית לספירת הנוצרים.

שם המדרש

מדרש קהלת רבה מוזכר בחיבורים מימי הביניים במספר שמות: השם 'מדרש קהלת' מופיע בפירוש רש"י לתורה,¹ וכן אצל הרמב"ם, הרמב"ן, רבינו בחיי, במחזור ויטרי ובילקוט שמעוני. בתשובות רב נסים גאון ובמילון הערוך מכונה המדרש בשם 'הגדת קהלת'. רבנו חננאל כינה את המדרש 'מדרש חזית'. שם אחרון זה ניתן למדרש בגלל הפסוק הפותח, 'חזית איש מהיר במלאכתו' (משלי כב, כט).² השם 'קהלת רבה' או 'קהלת רבתי' ניתן למדרש כאשר נדפס יחד עם שאר מדרשי המגילות, שחלקם נשאו את התואר 'רבה' (גדול).³ בהדרגה הוצמד תואר זה לכל אחד ממדרשי המגילות.⁴ על מגילת קהלת יש בידנו מדרש נוסף, מצומצם יותר בהיקפו, אשר יצא לאור בידי בובר וכונה בשם 'קהלת זוטא'. כשהראשונים מזכירים את 'מדרש קהלת', קשה לקבוע בוודאות לאיזה מדרש הם מתכוונים – קהלת רבה או קהלת זוטא. ככל הנראה, רש"י וילקוט שמעוני התכוונו לקהלת זוטא.

זמנו, מקומו ושפתו של המדרש

קביעת זמנו של חיבור מדרשי תלויה בין השאר במקורותיו ובדרשות המשוקעות בו. כאשר מדרש מצטט דרשה הידועה לנו ממקור קדום, המדרש ככל הנראה מאוחר למקור הקדום.⁵ מדרש קהלת רבה מכיל מקבילות רבות למדרשים בראשית רבה, ויקרא רבה ופסיקתא דרב כהנא, בצד מקבילות לתלמוד הירושלמי ולתלמוד הבבלי. גרינהוט בחן את אופן השימוש של עורך המדרש במקורות שהיו לפניו, וטען כי העורך לא הטמיע את המקורות כפי שהם במדרש, אלא התאים אותם לצרכיו ואף הוסיף דרשות מקוריות משל עצמו במקומות שבהם לא מצא דרשות מן המוכן. מכך הסיק גרינהוט כי עורך מדרש קהלת רבה חי בתקופה שהייתה בה עדיין פעילות דרשנית מקורית, אך כבר החלה פעילות של איסוף מדרשים.

קיפרוווסר ציין כי יש מקבילות רבות בין הפתיחתאות⁶ שבמדרש קהלת רבה לבין אלו שבויקרא רבה ובפסיקתא דרב כהנא, אולם, הוא שיער כי אין להסיק מכך שעורך קהלת רבה הכיר מדרשים אלו בצורתם הסופית ושילב במודע מסורות מתוכם. לדעתו עורך קהלת רבה, שאב את החומרים שבהם השתמש מתוך מגוון ספרי מדרש בעל פה ובכתב, שהיו ידועים לו, שחלקם לא ידועים לנו,

¹ לדוגמא, בפירוש רש"י לדברי הימים א כט, טו מפרש רש"י את המילים 'כצל ימינו על הארץ' - 'מפורש במדרש קהלת ולא כצל האילן... אלא כצל כנפי הדבורה שיש לה כנפים ואין לה צל'.

² בשם 'מדרש חזית' מכונים גם מדרש שיר השירים רבה ומדרש רות רבה, ראו במבוא למדרשים אלו.

³ התואר רבה בחלק ממדרשי המגילות נועד ככל הנראה להבדיל אותם ממדרשים אחרים שנתחברו על אותם ספרים עצמם, אך היו מצומצמים יותר בהיקפם המדרש הקטן יותר כונה זוטא (קטן).

⁴ תופעה דומה קיימת גם במדרשי האגדה לספרי התורה. השם רבה התחיל במדרש בראשית רבה, עבר ממנו לשאר המדרשים על התורה והפך לשם תואר. בדומה ל'מדרשי הרבה' על התורה גם 'מדרשי הרבה' על המגילות אינם חלקים שונים של אותו חיבור, והם לא יצאו מידי של אותו עורך, אלא הם חיבורים שונים שהתחברו בזמנים ובמקומות שונים והודפסו יחד בסוף ימי הביניים בספר אחד שבו נקראו 'מדרש חמש מגילות'.

⁵ קביעה זו אינה תמיד חד משמעית, מפני שלעיתים נוספה הדרשה רק לאחר עריכת המדרש, על ידי מעתיקים, יתכן גם כי הדרשה לא הגיעה למדרש מן המקור הקדום הידוע לנו, אלא ממקור קדום יותר, משותף הן למדרש והן למקור הידוע לנו, כך שלמעשה אין בהכרח קשר בין המדרש למקור הקדום הידוע לנו.

⁶ פתיחתא היא דרשה בעלת מבנה ייחודי הפותחת בדרך כלל בכותרת 'ר' פלוני פתח', אחריה בא ציטוט של 'פסוק רחוק' מספרי נביאים או כתובים, והדרשה מתגלגלת אגב דרישת 'הפסוק הרחוק' עד שהיא מגיעה בסופה לפסוק שבו דן המדרש. ראו במבוא למדרש ויקרא רבה.

מכיוון שאבדו או שטרם לבשו צורה של ספרים הידועים לנו. לדעתו, עורך המדרש חי לאחר ובסמוך לתקופת האמוראים, שהיא תקופת השיא של היצירה הדרשנית בארץ ישראל.

במדרש קהלת רבה יש סימנים לשימוש במסורות בבליות. תופעה זו העלתה בקרב החוקרים את השאלה האם עורך המדרש הכיר את התלמוד הבבלי כשהוא כבר ערוך,⁷ ושלב מתוכו מקורות ואפילו פיסקאות שלימות,⁸ או שמא ההשפעה הבבלית על המדרש הייתה מתונה יותר והתרחשה בעיקר בעריכות האחרונות של המדרש. שאלה זו תלויה בשאלה כללית יותר של תיארוך תחילת ההשפעה של מסורות בבליות על היצירה הארץ ישראלית בכללה (ספרות הפסק, הפיוט והמדרש).

פרנקל סבור כי התלמוד הבבלי השפיע על התכנים של מדרש קהלת רבה. הוא הדגים זאת בסיפורים במדרש קהלת רבה שמקורם במסורת ארץ ישראלית, שהורכבו עליהם יחידות עלילה מן התלמוד הבבלי. **הירשמן** בחן את אופן השימוש של המדרש במקורותיו והסיק כי בדרך כלל הפיסקאות שהובאו מן התלמוד הבבלי לא שובצו כפי שהן במדרש קהלת רבה אלא עברו עיבוד, לפחות מבחינה לשונית, ללשון ארץ ישראל. **קיפרווסר** סבור כי השימוש במסורות בבליות במדרש קהלת רבה הוא שימוש משני, כלומר, המסורת הבבלית מובאת במדרש כתוספת, או כאזכור נוסף בצד המסורת הארץ ישראלית העיקרית. המסורת הבבלית בדרך כלל לא משולבת בתוך המסורת הארץ ישראלית, אלא מובאת בצידה ולעיתים היא אף סותרת את המסורת הארץ ישראלית. בשל כך הוא משער כי עריכתו האחרונה של מדרש קהלת רבה לא התרחשה לפני המאה השביעית.

למרות שאין בידינו עדיין מהדורה מדעית לכל החיבור, תוארך המדרש למאות השביעית או השמינית בארץ ישראל. אולם אין בקביעה זו כדי לשלול את הימצאותם של דרשות קדומות בתוכו אשר התחברו מאות שנים קודם לכן. בין הדרשות הללו מצויות דרשות המקיימות זיקה מבנית ותוכנית עם דרשותיו של היירונימוס.⁹

מדרש קהלת רבה כתוב בעברית מעורבת עם ארמית גלילית, ומשוקעים בו מילים רבות מן היוונית ומן הלטינית.

מבנה המדרש

מגילת קהלת מחולקת לארבעה סדרים על פי סימני המסורה (סדר א: פרק א, א- פרק ג, ג; יב; סדר ב: פרק ג, יג- פרק ו, יב; סדר ג: פרק ז, א- פרק ט, ו; סדר ד: פרק ט, ז- עד הסוף). מדרש קהלת רבה מחולק לשלושה סדרים הנקראים בארמית סדרא. בחלק מכתבי היד של המדרש מופיעים כותרות בראשי הסדרים ובסופם. חלוקת המדרש לסדרים אינה זהה לחלוקת המגילה, מכיוון שסדרא א במדרש כוללת חומר מדרשי לשני הסדרים הראשונים של המגילה. יתכן והמדרש היה מחולק לארבעה סדרים כפי שמחולקת המגילה, אך חלוקה זו השתבשה. סביר להניח כי עורך המדרש התאים את חלוקת המדרש לחלוקת המסורה של המגילה בעקבות נוהג הקריאה של מגילת קהלת בציבור כפי שהיתה בזמנו, אף כי אין אף מקור קדום לכך שנהגו לקרוא את מגילת קהלת בציבור.¹⁰ עורך המדרש (או אולי הדרשן עצמו) יצר קשרים ספרותיים בין הדרשה שמסיימת סדרא לבין זו הפותחת את הסדרא שאחריה. לדוגמא: סדרא תנינא (הסדר השני)

⁷ התלמוד הבבלי נערך בשנת 500 בערך.

⁸ כך סברו צונץ, וייס, תיאודור ופרידמן.

⁹ אב הכנסייה הנוצרי היירונימוס ישב בבית לחם בסוף המאה הרביעית ועמד בקשרי לימוד עם היהודים. בפירוש שכתב למגילת קהלת הרבה לצטט מדברי מורו העברי.

¹⁰ מסכת סופרים שהיא אחת מהמסכתות הקטנות שנדפסו בסוף סדר נזיקין בתלמוד הבבלי, היא המקור ההלכתי היחיד שמדובר בו על קריאת המגילות בחגים. במסכת סופרים המודפסת מוזכרת מגילת קהלת כאחת המגילות שנקראות בציבור בחגים, אך היא אינה מוזכרת בכתבי היד של מסכת סופרים. המנהג לקרוא את מגילת קהלת בציבור מוזכר רק בספרי תפילה מימי הביניים, כדוגמת מחזור ויטרי.

מסתיימת בדרשה על הפסוק 'גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש' (קהלת ט, ו):

גם אהבתם- שהיתה לעבודת כוכבים שלהם יותר מן הקב"ה, גם שנאתם- ששונאין לקב"ה במעשה ידיהם, גם קנאתם- שקנאוהו בעבודת כוכבים שלהם, שנאמר: 'יקניאוהו בזרים' וחלק אין להם עוד לעולם. אבל ישראל יש להם חלק ושכר טוב שגא' 'לך אכול בשמחה לחמך'. סליק סדרא תנינא. (קהלת רבה ט, ו)¹¹

הדרשה על הפסוק שמסיים את הסדר השני, עוסקת בעובדי עבודה זרה שאין להם חלק לעולם הבא. כדי לקשר דרשה זו לפסוק הבא הפותח את הסדר השלישי, 'לך אכול בשמחה לחמך', הוסיף העורך דרשה קצרה המבטיחה שכר לישראל לעולם הבא, על דרך הניגוד לעובדי עבודה זרה. בדרך זו קישר העורך בין הפסוק המסיים את הסדר השני לפסוק הפותח את הסדר השלישי במדרש.

חלוקת המדרש לשלושה סדרים מופיעה עדיין בדפוס הראשון של המדרש, אולם, בדפוסים מאוחרים יותר חולק המדרש לשנים עשר פרשות החופפות את פרקי המגילה.

מדרש קהלת רבה מפרש את פסוקי המגילה לפי סידרם, כמעט ללא דילוגים. הפסוקים הבודדים שלא נדרשו בקהלת רבה (כשנים עשר פסוקים בלבד) הם בדרך כלל פסוקים שלא נדרשו כלל בספרות חז"ל, או שנדרשו מעט מאוד. ניתן לשער כי דרשות אלו לא היו בפני עורך המדרש ולכן הוא לא שילב אותם במדרש. על מנת להתאים דרשה לכל פסוק נאלץ העורך לעיתים לכפול דרשות ולהביא אותן בשני מקומות או יותר במדרש.¹²

גרינהוט סבר כי בפני עורך המדרש היה מונח פירוש קדום למגילת קהלת ובו פירשו חז"ל את הפסוקים הקשים במגילה. פירוש זה שימש לדעתו בסיס למדרש, שנערך במטרה ליצור מדרש פרשני.

דרשות רבות במדרש קהלת היו במקורן דרשות בעלות מבנה של פתיחתא. **תיאודור** מצא כי למעלה מ-20% מהיקף המדרש הוא פתיחתאות שאולות מחיבורים אחרים. תיאודור הסיק כי בזמן הקדום הצטברו דרשות ומדרשים רבים על פסוקי מגילת קהלת, כאשר פסוקי המגילה שימשו כפסוק המוצא ('הפסוק הרחוק') של דרשות מסוג הפתיחתא. פתיחתאות אלו היוו לדעתו את הבסיס ליצירת המדרש.

הירשמון זיהה נטייה של עורך המדרש ליצור מעין אנציקלופדיה, כלומר, העורך ניסה לכנס נושאים תוכניים שונים תחת כותרות הפסוקים של המגילה. לעיתים העיקרון המספרי שמארגן את הדרשות נזנח לטובת ההרחבות הדרשניות הרבות. העורך השתמש בדרכים שונות בשילוב החומרים המדרשיים מן החיבורים האחרים: דרך אחת היא לקשר בין פסוק מן המגילה לבין דמויות שונות מן המקרא ולצרף חומר מדרשי על אותן דמויות. לדוגמא, את הפסוק 'טובה חכמה מכלי קרבי' (קהלת ט, יח) מדגים המדרש על שלושה מקרים שונים שבהם דברי חכמה מנעו עימות צבאי (קהלת רבה ט, יח, א-ג): פגישת יעקב ועשו, דברי האשה החכמה (המזוהה במדרש עם דמותה של סרח בת אשר) בדבריה ליואב, וחזקיהו המלך מול צבאו של סנחריב. כל זיהוי מלווה בדרשות המפתחות ומסבירות אותו, שהובאו מחיבורים אחרים.

¹¹ כאשר מצטטים דרשה מתוך מדרשי המגילות מקובל לציין את הפרק והפסוק של המגילה שעליהם מוסבת הדרשה. לדוגמא: 'קהלת רבה א, א' משמעו - הדרשה המופיעה בקהלת רבה על פרק א פסוק א. לעיתים באות מספר דרשות על אותו הפסוק, במקרה כזה הדרשות מחולקות לפיסקאות בסדר אל"ף בי"ת ובמראה המקום תופיע אות נוספת. לדוגמא- 'קהלת רבה א, א, ד' משמעו הדרשה הרביעית בקהלת רבה על פרק א פסוק א.

¹² תופעת הכפילויות מאפיינת את התלמוד הירושלמי ואת ספרות האגדה הארץ ישראלית, ראו במבוא למדרש בראשית רבה.

דרך נוספת היא שילוב של פירושים של ממש עם חומרים מדרשיים המובאים באמצעות משפטי קישור בלבד. החומר המדרשי המובא עובר עיבוד ומותאם להקשרו החדש במדרש, לעיתים עם משפט קצר בתחילתו שהוא מעין פירוש לפסוק מקהלת. למשל: על הפסוק 'עת ללדת ועת למות' (קהלת ג, ב) מביא המדרש רצף של שבעה פירושים. בצד הפירוש הייחודי למגילת קהלת: 'עת ללדת – בשעת שלום, ועת למות – בשעת מלחמה' מובאות ממקורות שונים דרשות העוסקות בקשר שבין לידה ומוות, עם התאמה לפסוק מקהלת בתחילתם, לדוגמא:

מעת ללדת הוא עת למות - משעה שאדם נולד נגזר עליו כמה שנים יחיה. אם זכה - משלים כל שנותיו, ואם לאו - פוחתין מהן. דכתיב: יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה' (משלי י, כז). כך דברי רבי עקיבא ורבנן אמרי... (קהלת רבה ג,ב,ג)

המשפט 'מעתי ללדת הוא עת למות' מאפשר לייבא למדרש את הדיון המופע בתוספתא עדויות א,טו אודות שנותיו של אדם ומחלוקת התנאים בנושא, כאילו היו פירוש לפסוק מקהלת.

תכני המדרש

המדרש פותח בדרשות המביעות באופן חד משמעי את קדושתו של ספר קהלת ואת היות שלמה המלך נביא. הדרשה הראשונה פותחת במילים 'זה שאמר הכתוב **ברוח הקודש** על יד שלמה מלך ישראל' ומסיימת במילים 'מיד **שרתה עליו רוח הקודש** ואמר שלושה ספרים הללו: משלי, שיר השירים וקהלת'.¹³ בדרשה שלאחר מכן מסביר המדרש מדוע מגילת קהלת פותחת במילים 'דברי קהלת בן דוד' ולא בפתיחה אופיינית לספרי הנביאים, התולה את דברי הנביא בה'¹⁴:

שלושה נביאים על ידי דבריהן דברי קנטורין נתלית נבואתן בעצמן ואלו הן: דברי קהלת דברי עמוס ודברי ירמיה (קהלת רבה א,א,ב)

ניגוד גמור לדעה זו מובא בברייתא בתוספתא ידיים ב, יד:

רבן שמעון בן מנסיא אומר: שיר השירים מטמא את הידיים מפני שנאמרה ברוח הקודש. קוהלת אינה מטמא את הידיים מפני שהיא מחכמתו של שלמה.

הירשמן מדגיש כי הדעה שספר קהלת לא נאמר ברוח הקודש אינה נזכרת במפורש במדרש קהלת רבה וכמעט אין לה ביטוי במדרש כולו. המדרש, אם כן, מתייחס לדברי שלמה כדברי נבואה, אולם לא במובן של ניבוי העתיד. בעוד שבתרגום מגילת קהלת לארמית מתפרשים פסוקים מסוימים כדברי נבואה לאירועים שיתרחשו לאחר זמנו של שלמה,¹⁵ הרי המדרש מתייחס לפסוקים כדברי קודש שנמסרו לעם בידי הנביא שלמה. המדרש גם מפרש אותם בדרכים שונות מפני שהם ניתנים למי"ט פירושים, כיאה לדברים הנאמרים ברוח הקודש. דרשות אחדות אף מתייחסות לפסוקי המגילה כאילו הם דברי ה' ממש. לדוגמא, את הפסוק 'מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש' מפרש הדרשן כדברי ה' לאדם:

¹³ דרשה זו מופיעה גם בפתיחת מדרש שיר השירים רבה, שם היא מופיעה בתוך סידרה של חמש פתיחות בראש המדרש. קיפרוסר טוען כי הדרשה הראשונה בקהלת רבה שבה מוזכר כי מגילת קהלת נאמרה על ידי שלמה ברוח הקודש אינה מקורית למדרש קהלת רבה ואף לא למדרש שיר השירים רבה, והיא צורפה למדרשים בידי עורך מאוחר.

¹⁴ כמו בפתיחת ספר יואל 'דבר ה' אשר היה אל יואל', או בפתיחת ספר עובדיה 'חזון עובדיה כה אמר ה'.

¹⁵ לדוגמא הפסוק 'הבל הבלים אמר קהלת' (קהלת א, ב) מפורש בתרגום לארמית כך: 'כד חזא שלמה מלכא דישראל ברוח קודשא ית מלכות רחבעם בריה דעתיד לאיתפלגא עם ירבעם בן נבט וית ירושלים ובית מקדשא דאינון עתידין למחירב וית עמא בית ישראל דאינון עתידין למגלי' אמר במימריה הבל הבלים עלמא הדין הבל הבלים כל מה דטרחית אנא ודוד אבא כוליה הבלו' [כאשר ראה שלמה מלך ישראל ברוח הקודש את מלכות רחבעם בנו שעתידיה להתפלג עם ירבעם בן נבט ואת ירושלים ובית המקדש שעתידיים להיחרב, ואת עם בית ישראל שעתידיים לגלות אמר הבל הבלים העולם הזה הבל הבלים כל מה שטרחתי אני ושטרח דוד אבא הכל הבל].

אמר לך הקדוש ברוך הוא: אדם, הרי חרשת וזרעת וקצרת ועמרת ועשית ערימות. אם איני מוציא לך מעט רוח יכול את לזרות? ואפילו שכר אותה הרוח אין את יכול ליתן לי! הוי ומה יתרון לו שיעמול לרוח (קהלת רבה א,ג,א))

בראש המדרש מובאות דרשות המזכירות את רצונם של חכמים לגנוז את ספר קהלת בשל דברי המינות המובאים בו ואת דרכי חז"ל להכשיר את המגילה בסופו של דבר. **ליברמן** טען כי ספר קהלת עוסק ברעיונות ובבעיות שהיו מרכזיים ביותר בעולם התרבות העתיק וחז"ל חששו שלימוד המגילה עלול לעורר ספקות בלב הקורא. ליברמן טען עוד כי בימי חז"ל הייתה המינות מסוכנת אפילו יותר מעבודה זרה של ממש, ורק התנאים האחרונים פרשו את המגילה והקהו את המינות שבה מבלי להתעלם מן הלקחים העולים ממנה. פירוש זה, טען ליברמן, איפשר לתנאים לצרף את מגילת קהלת לכתבי הקודש.

גינצבורג בחן את פירושו של אב הכנסיה היירונימוס למגילת קהלת וזיהה בו עשרות מקומות של מסורות אגדיות משותפות ליהדות או שנכתבו ברוח היהדות. גינצבורג הראה כיצד ניתן להיעזר בדרשות שנשתמרו במקורות נוצריים כדי לשחזר דרשות יהודיות שלא נשתמרו במקורותינו או שנשתמרו רק במדרשים מאוחרים.

נוסף על דרשות שונות על דרך הפשט והדרש לפסוקי המגילה, מובאים במדרש גם סיפורים רבים. בחלקם משתקפת מציאות קשה של מאבק ומתח מתמיד בין יהודים ונוצרים (שחלקם היו יהודים והתנצרו). חלק מהסיפורים מתארים ויכוחים בין יהודים לנוצרים, אחרים מתארים את הפיתוי בהימשכות אחר המינים והסכנה הכרוכה בכך, וחלק נוסף מתאר את ההתרחקות מכל דבר שיש בו ריח של נצרות, גם במחיר חיי אדם. לדוגמא:

מכאן היה מת ר' אלעזר בן דמא בן אחותו של רבי ישמעאל, שנשכו נחש ובא יעקב איש כפר סכניא לרפאותו בשום פלוגי¹⁶ ולא הניחו ר' ישמעאל.

אמר: אין אתה רשאי בן דמא.

אמר לו: הנח לי ואני אביא לך ראייה מן התורה שהוא מותר. ולא הספיק להביא לו ראייה עד שמת. ושם ר' ישמעאל ואמר: אשריך בן דמא שיצתה נשמתך בטהרה ולא פרצת גדרן של חכמים, שכל מי שפורץ גדרן של חכמים סוף שהפורעניות באות עליו שנאמר 'ופורץ גדר ישכנו

נחש'. (קהלת רבה א,ח,ג)¹⁷

במדרש מובאים סיפורים רבים ברצף, כקובץ של סיפורים העוסקים בנושא אחד. לדוגמא: קובץ סיפורי ויכוח עם המינים (קהלת רבה א,ח,ג-ד); קובץ סיפור בעלי החיים שמשמשים כשליחיו של הקב"ה בעולם (קהלת רבה ה,ח,ה); קובץ סיפורי הספד על חכמים שנפטרו (קהלת רבה ה, יא,ג-ה); קובץ המכיל את המסורות על חיי אלישע בן אבויה (קהלת רבה ז,ח); קובץ סיפורי חכמים שראו את המתים (קהלת רבה ט,י), ועוד.

במדרש מצויים פתגמים ומאמרי חכמה רבים התואמים את תוכנה של מגילת קהלת, ומשלים רבים, לדוגמא: מלח שמטייל בערי הנמל בעוד שחברו נשאר בספינה (פרשה ו,ה); מלך שהוציא את שרו מהכרכרה כדי שבני האדם לא יתבלבלו ביניהם (פרשה ו,יא), ועוד.

מהדורה מדעית

¹⁶ הכוונה לשמו של ישו הנוצרי. במקבילה של סיפור זה בתוספתא חולין פרק ב הלכה כב נכתב: משום ישוע בן פנטרא. הסיפור משקף נוהג להשתמש בשמו של ישו כחלק מתהליך הרפואה.

¹⁷ בסיום הסיפור תמה המדרש על הפסוק שמצטט רבי ישמעאל, ושואל: 'ולא נשוך היה? אלא שלא ישכנו נחש לעתיד לבוא. ומה הוה ליה ביה? [ומה היה לו- איזו ראייה רצה ר' אלעזר לומר לפני שמת?] 'אשר יעשה אותם האדם וחי בהם' ולא שימות בהם.

*** טיוטה *** למקור המאמר ראה הספר [מבוא למדרשים מאת ענת רייזל](#)

הירשמן התקין מהדורה מדעית בשיטה הדיפלומטית לארבעת הפרשות הראשונות של מדרש קהלת רבה בצירוף מבוא ופירוש, כחלק מעבודת הדוקטורט שלו על המדרש. לשאר פרשות המדרש טרם נערכה מהדורה מדעית.

ביבליוגרפיה חלקית

ממהדורות המדרש

1. מדרש חמש מגילות, דפוס קושטא 1520.
2. מדרש חמש מגילות, דפוס פיזרו רע"ט.
3. מדרש רבה על חמישה חומשי תורה ועל חמש מגילות, וילנא תרל"ח.
4. מדרש רבה המבואר, ירושלים תשמ"ג-תשנ"ט.

מחקרים

רותי- גרינהוט גינצבורג ותאודור כתבו בגרמנית האם שייך לכתוב מראה מקום?

1. מ' הירשמן, 'נבואת שלמה ורוח הקדש במדרש קהלת רבה', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל ג (תשמ"ב), עמ' 7-14.
2. הנ"ל, מדרש קהלת רבה, פרשה א-ד, עפ"י כתב יד ואטיקן 291: חילופי נוסח ומסורת המדרש, אן ארבור תשמ"ג.
3. הנ"ל, 'מחקרים במדרש קהלת רבה', סיני קב (תשמ"ח), עמ' יט-כה.
4. הנ"ל, 'לדרך השימוש של מדרש קהלת רבה במקורותיו', בתוך: מ"ב לרנר, מ"ע פרידמן (עורכים), מחקרים במדרשי האגדה: ספר זכרון לצבי מאיר רבינוביץ, תל אביב תשנ"ו, (תעודה, יא), עמ' 179-190.
5. ש' ליברמן, 'הערות לפרק א של קהלת רבה', מחקרים בקבלה ובתולדות הדתות מוגשים לגרשום שלום, תשכ"ח עמ' קסג-קעט.
6. י' פרנקל, מדרש ואגדה, תל אביב 1993, (האוניברסיטה הפתוחה, ג).
7. ר' קיפרווסר, מדרשי קהלת: התהוות ועריכה, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, רמת גן תשס"ה.

8. Ginzberg L. Die Haggada bei den Kirchenvatern. V. Der Kommentar des Hieronymus zu Koheleth, Sunderabdruck aus Abhandlungen zur Erinnerung an Hirsch Perez Chajes, Wein 1993.

9. Grunhut L. kritische Untersuchung des Midrasch Kohelet Rabbah, 1892.

10. Stemberger and Strack, *Introduction to the Talmud and Midrash*, Edinburgh 1991.

11. Theodor J. "Recensionen", Bibliotheca Rabbinica. Eine Sammlung alter Midraschim, zum erster Male ins Deutsche ubertragen von Dr. Aug. Wunsche. Erste Lieferung: der Midrasch Kohelet. Leipzig Otto Schuir, 1880. MGWJ 29 (1880) p.181- 190.